

УДК 338.45

О. О. Бассова,
к. е. н., доцент кафедри фінансів та обліку, Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини ВНЗ Університету "Україна", м. Миколаїв

УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Bassova,
Ph.D., assistant professor of finance and accounting, Nicholas Interregional
Institute of Human Development Universities University "Ukraine", Mykolaev

MANAGEMENT OF CAPITAL OF TRADING ENTERPRISES

Здійснено аналіз чинників, що впливають на формування оборотного капіталу торговельних підприємств та проведено комплексний аналіз ефективності використання оборотного капіталу і джерел його фінансування на торговельних підприємствах. Обґрунтовано прикладні рекомендації щодо механізму формування, функціонування та розвитку систем управління оборотним капіталом торговельних підприємств. Узагальнено засади ефективного використання оборотного капіталу на торговельних підприємствах України та розроблено методичні підходи щодо формування системи управління оборотним капіталом в умовах ринкової економіки, реалізація яких буде сприяти забезпеченню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

The analysis of factors influencing the formation of working capital of trading enterprises is carried out and a complex analysis of the efficiency of working capital and sources of its financing at trade enterprises has been carried out. The applied recommendations concerning the mechanism of forming, functioning and development of working capital management systems of trade enterprises are substantiated. The principles of efficient use of working capital at Ukrainian trade enterprises are generalized, and methodological approaches to the formation of a management system of working capital in the conditions of a market economy are developed, implementation of which will promote the competitiveness of economic entities.

Ключові слова: оборотний капітал, управління оборотним капіталом, система управління оборотним капіталом, дебіторська заборгованість, виробничі запаси, грошові кошти.

Key words: working capital, working capital management, system management of working capital, accounts receivable, inventories, cash.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах ринкової економіки в Україні відбуваються істотні зміни в механізмі функціонування торговельних підприємств, зумовлені економічними реформами, що проводяться в країні. У торговельному секторі економіки функціонує значна кількість підприємств, управління діяльністю яких охоплює широкий спектр питань організаційного, економічного і фінансового характеру, якість вирішення кот-

рих багато в чому визначається станом оборотного капіталу. Його наявність, достатність, міра завантаження в обороті, забезпеченість джерелами фінансування зумовлюють рівень ліквідності, платоспроможності і фінансової стійкості підприємств. Раціональна й ефективна система управління оборотним капіталом є чинником поліпшення фінансового й організаційного стану торговельних підприємств.

Таблиця 1. Динаміка зміни оборотних коштів торговельних підприємств України в 2012–2016 рр., млн грн

Оборотні кошти	Роки					Зміна 2016 р. / 2012 р.	
	2012	2013	2014	2015	2016	абсолютна	відносна, %
Товарно-матеріальні запаси	158023,1	204438,9	223348,3	237411,4	289901,2	131878,1	83,5
Дебіторська заборгованість	410005,5	498079	512093,2	595111	767422,2	357416,7	87,2
Поточні фінансові інвестиції	13008,2	13957,9	13020,2	13560,7	22809,8	9801,6	75,3
Грошові кошти	30875,1	48368,7	52376,3	59446,3	69070,5	38195,4	123,7
Інші оборотні кошти	17108,5	33307,7	37870,6	36707,1	52386,8	35278,3	206,2
Всього оборотних коштів	629020,4	798152,2	838708,6	942236,5	1201590,5	572570,1	91,0

Джерело: [4].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Суть і роль оборотного капіталу, ефективність його формування та використання висвітлені у працях провідних українських економістів, як-от: І.А. Бланк, А.Д. Василік, М.В. Володькіна, К.В. Ізмайлова, Г.Г. Кірейцев, М.Я. Коробов, Л.А. Лігоненко, А.М. Поддєрьогін, Р.А. Слав'юк та ін. Різним аспектам управління оборотним капіталом присвячені праці таких зарубіжних учених-економістів, як Е.Р. Брігхем, І.В. Зелгавіс, В.В. Ковальов, Б. Коллас, М.Н. Крейніна, Т. Манесс, Л.Н. Павлова, В.Л. Перламутров, І.В. Пещанська, Е.С. Стоянова, Дж. Хорн, Р.Н. Холт, Л. Шелл.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Вивчення опублікованих праць і практики господарської діяльності показало, що достатнього висвітлення не дістали принципово важливі питання, пов'язані з формуванням ефективної політики управління оборотним капіталом торговельних підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в узагальненні засад ефективного використання оборотного капіталу на торговельних підприємствах України та розробці методичних підходів щодо формування системи управління оборотним капіталом в умовах ринкової економіки, реалізація

яких буде сприяти забезпеченню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні кількість торгових підприємств як оптових так і роздрібних постійно зростає. Від того наскільки вчасно буде здійснено управління оборотним капіталом торговельного підприємства, залежить ефективність його функціонування в майбутньому. В торговельних підприємствах оборотні активи становлять велику частку в загальній валюті балансу. Це наймобільніша частина капіталу, від стану і раціонального використання якого багато в чому залежать результати господарської діяльності і фінансовий стан підприємства. За рахунок оборотного капіталу на підприємстві формується велика кількість елементів активів, що потребують індивідуалізації управління.

Стан і використання оборотного капіталу торговельного підприємства залежать від стану економіки держави в цілому. Багато фінансових труднощів, що виникають на сьогодні в різних ланках процесу відтворення, прямо або побічно пов'язані з недоліками в організації і використанні оборотного капіталу. Такі труднощі породжені цілком певними невідповідностями між стадіями руху останнього.

Оборотний капітал не можна розглядати тільки як спрямування коштів. Для підприємств велике значен-

Таблиця 2. Динаміка зміни структури оборотних коштів торговельних підприємств України в 2012–2016 рр., %

Оборотні кошти	Роки					Зміна 2016 р. / 2012 р.	
	2012	2013	2014	2015	2016	абсолютна	відносна, в.п.
Товарно-матеріальні запаси	25,12	25,61	26,63	25,20	24,13	-1,00	-3,96
Дебіторська заборгованість	65,18	62,40	61,06	63,16	63,87	-1,31	-2,02
Поточні фінансові інвестиції	2,07	1,75	1,55	1,44	1,90	-0,17	-8,21
Грошові кошти	4,91	6,06	6,24	6,31	5,75	0,84	17,11
Інші оборотні кошти	2,72	4,17	4,52	3,90	4,36	1,64	60,29
Всього оборотних коштів	100	100	100	100	100	0	0

Джерело: [4].

Таблиця 3. Розрахунок коефіцієнтів оборотності оборотних коштів торговельних підприємств у 2012–2016 роках

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Зміна
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, кількість оборотів (Коб.)	2,33	1,88	1,76	1,64	1,57	-0,76
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів, днів (Кдл)	154,6	191,7	205	219,3	229,2	74,6
Коефіцієнт завантаження оборотних коштів в обороті (Кзг)	0,43	0,53	0,57	0,61	0,64	0,21

ня має стан оборотних активів, у тому числі і власного оборотного капіталу, оскільки їх наявність і структура визначає фінансовий стан господарюючого суб'єкта.

Торговельні підприємства постійно мають потребу в додатковому оборотному капіталі. За аналізований період на частку підприємств торгівлі в 2012 році припадає 29,1% оборотного капіталу всіх галузей економіки України, а в 2016 р. 29,3%, тобто питома вага оборотного капіталу торговельних підприємств в загальному обсязі оборотного капіталу має незначне коливання та складає третину всього оборотного капіталу в економіці України [4].

В абсолютному значенні за розміром оборотного капіталу торгівля займає перше місце порівняно з іншими галузями економіки. Абсолютний приріст оборотного капіталу торговельних підприємств з 2012 р. до 2016 р. становив 572570,1 млн грн, або 91% (табл. 1).

Частка оборотного капіталу у майні торговельних підприємств за аналізований період збільшилась на 4,6 в.п. з 82,2% у 2012 році до 86,8% у 2016 році. Аналіз структури оборотних коштів дає можливість використання кількісних характеристик матеріального процесу відтворення через оцінювання величини залишків оборотних коштів, що постійно утворюються на кожній стадії їх круго-

обігу. Так, у структурі оборотних коштів торговельних підприємств України протягом періоду, що нами досліджено, спостерігалися серйозні перекося: у товарно-матеріальні цінності було вкладено в середньому 25,3% їх загальної суми, тоді як в дебіторську заборгованість було відвернуто близько 63,1% (табл. 2).

Середні показники відвернення коштів в прострочену дебіторську заборгованість становлять 41% від суми всієї дебіторської заборгованості за період з 2012 — 2016 рр., і 44% в прострочену кредиторську заборгованість відповідно [4].

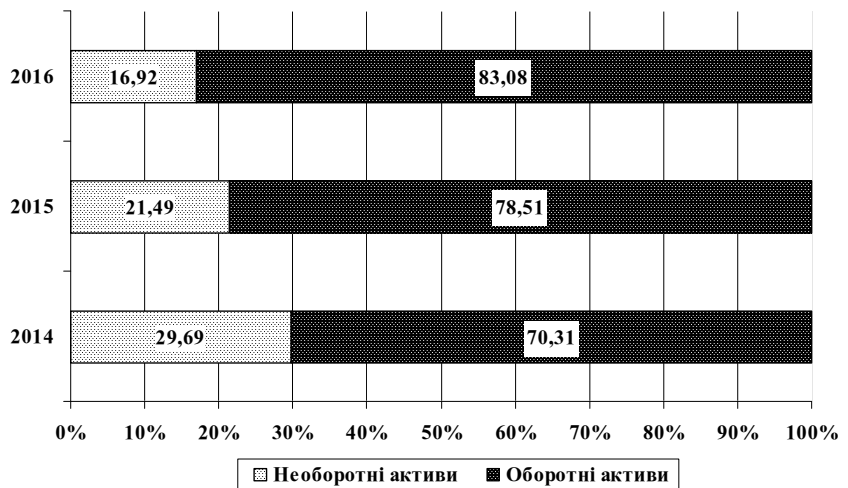


Рис. 1. Структура майна ТОВ "Аквагрупмаркет" за 2014–2016 роки, %

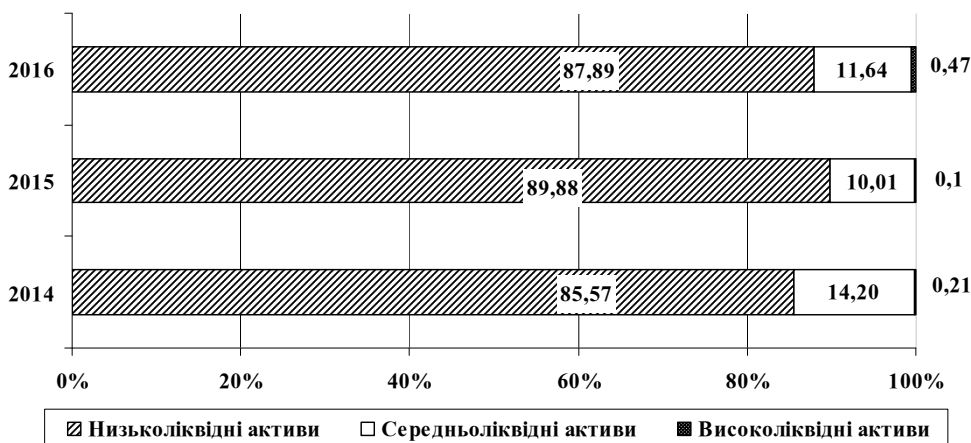


Рис. 2. Структура оборотних активів ТОВ "Аквагрупмаркет" у 2014–2016 роках за рівнем їх ліквідності

**Таблиця 4. Джерела формування оборотних активів ТОВ "Аквагрупмаркет",
сума — тис. грн; питома вага — %**

Показники	Код рядка балансу	2014 рік		2015 рік		2016 рік		Відхилення (+, -) 2016 року від			
		сума	питома вага	сума	питома вага	сума	питома вага	2014 року		2015 року	
								сума	питома вага	сума	питома вага
Власний оборотний капітал	1495-1095	410	30,9	240	8,12	1362	29,36	952	-1,54	1122	21,24
Позиковий капітал у тому числі:	1595+1695+1700+1800	914	69,1	2716	91,88	3277	70,64	2363	1,54	561	-21,24
- короткострокові кредити банків	1600	50	3,77	0	0,00	0	0,00	-50	-3,77	0	0,00
- кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	1615	770	58,07	2094	70,84	2934	63,25	2164	5,18	840	-7,59
- поточні зобов'язання з бюджетом	1620	49	3,69	55	1,86	5	0,1	-44	-3,48	-51	-1,76
- поточні зобов'язання зі страхування	1625	5	0,38	5	0,17	2	0,04	-3	-0,33	-3	-0,13
- поточні зобов'язання з оплати праці	1630	13	0,98	15	0,51	6	0,13	-7	-0,85	-9	-0,38
- поточні зобов'язання з одержаних авансів	1635	24	1,81	542	18,34	111	2,39	87	0,58	-431	-15,94
- інші поточні зобов'язання	1690	3	0,23	5	0,17	219	4,72	216	4,49	214	4,55
Усього оборотних активів	1195	1324	100	2956	100	4639	100	3313	X	1683	X

У формі простроченої дебіторської заборгованості за товари, послуги відбувається відвернення грошових оборотних коштів з матеріальної сфери у фінансову і, що важливо, відтворюється постійна незавершеність кругообігу грошових коштів.

Унаслідок відвернення великих коштів у дебіторську заборгованість, що є рівнозначним їх вилученню з обороту, в економіці народного господарства України порушені об'єктивні взаємозв'язки і взаємозумовленості у виробництві товарів та їх просуванні до споживача.

В економічній літературі в більшості випадків використовується точка зору, згідно з якою ефективність використання оборотних коштів характеризується їх оборотністю.

Коефіцієнт оборотності оборотного капіталу є основним показником, оскільки відображає економічний зміст самого процесу — руху в часі авансованої вартості оборотного капіталу. Він показує, скільки оборотів зробив оборотний капітал підприємства за аналізований період. Цей показник найчастіше обчислюється з використанням виторгу від реалізації продукції. Рацио-

Таблиця 5. Показники ефективності використання оборотних активів ТОВ "Аквагрупмаркет" у 2014–2016 роках

Показник	2014	2015	2016	Відхилення 2016 року від:		2016 рік у % до:	
				2014 року	2015 року	2014 року	2015 року
1. Середні залишки оборотних активів, тис. грн	1324	2140	3798	2474	1658	186,82	77,45
1.1. Грошових коштів та їх еквівалентів	3	3	13	10	10	316,67	316,67
1.2. Коштів у розрахунках	274	461	1314	1040	854	379,56	185,34
1.3. Запасів	1047	1677	2471	1424	795	136,01	47,39
2 Виручка від реалізації, тис. грн	7347	9966	13197	5850	3231	79,62	32,42
2.1. Одноденна виручка від реалізації, тис.грн	20,13	27,30	36,16	16,03	8,85	79,62	32,42
3. Оборотність оборотних активів, дні	65,78	78,38	105,03	39,25	26,65	59,68	34,01
3.1. Грошових коштів та їх еквівалентів	0,15	0,11	0,35	0,20	0,24	131,97	214,65
3.2. Коштів у розрахунках	13,61	16,87	36,34	22,73	19,48	166,98	115,48
3.3. Запасів	52,02	61,40	68,34	16,33	6,94	31,39	11,31
4. Число оборотів оборотних активів, раз	5,55	4,66	3,48	-2,07	-1,18	-37,37	-25,38
4.1. Грошових коштів та їх еквівалентів	2449,00	3322,00	1055,76	-1393,24	-2266,24	-56,89	-68,22
4.2. Коштів у розрахунках	26,81	21,64	10,04	-16,77	-11,60	-62,54	-53,59
4.3. Запасів	7,02	5,94	5,34	-1,68	-0,60	-23,89	-10,16
5. Вивільнення (-), залучення (+) оборотних активів зі змінами їх оборотності, тис. грн	—	1419,27	963,71	—	-455,57	—	-32,1

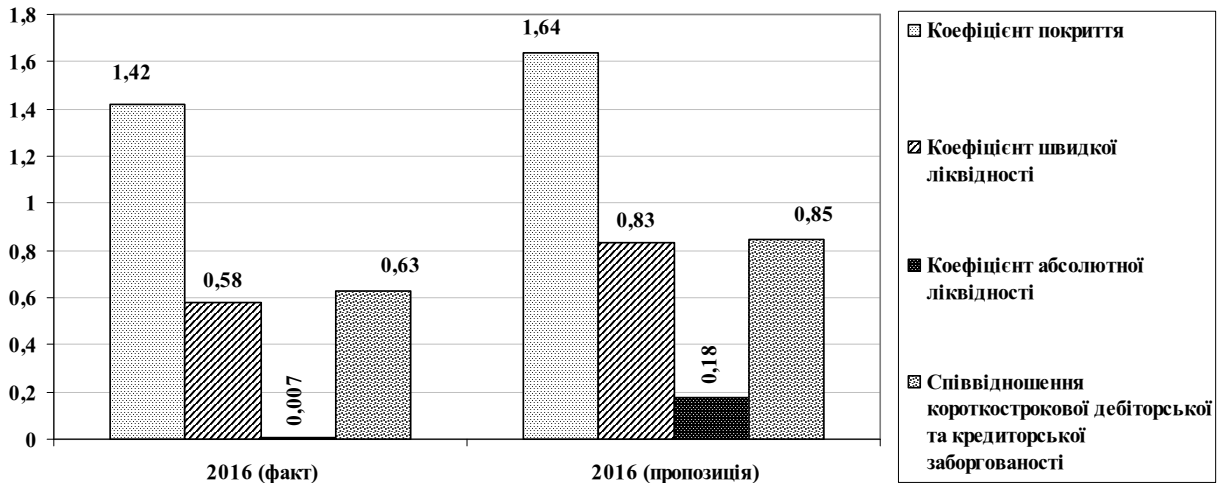


Рис. 3. Показники ліквідності ТОВ "Аквагрупмаркет" у 2016 році (враховуючи наведені пропозиції)

нальне використання оборотного капіталу, авансовано-го в оборотні активи, дає можливість збільшити обсяг промислового виробництва. Важливе значення має прискорення обороту оборотних коштів. Розрахунки подані в таблиці 3.

Аналізуючи оборотність оборотних коштів, бачимо, що на торгівельних підприємствах за рік в середньому оборотні кошти роблять 1,84 обороти, що в календарному вигляді становить 200 днів. Зміна оборотності до попереднього року ($\Delta K_{дн}$) характеризує або зниження тривалості обороту або її збільшення, як це відбулося в 2016 році. У 2016 р. спостерігалось зростання обсягу оборотних коштів на 91% в порівняно з 2012 р., проте обсяг реалізованої продукції збільшився лише на 28,9 %, що свідчить про зниження використання оборотного капіталу. Це підтверджує і коефіцієнт завантаження оборотних коштів в обороті. Збільшення коефіцієнту завантаження означає, що ефективність використання оборотних коштів зменшується. У 2016 р. Кзг збільшився на 0,21 за рахунок уповільнення оборотності оборотних коштів.

Отже, торгівельні підприємства достатньо забезпечена оборотним капіталом, частка якого у загальному обсязі майна становить більшу частину половину (86,8%

у 2016 році). За досліджуваний період розмір оборотних коштів торгівельних підприємств збільшився на 91%. В структурі оборотних коштів домінує дебіторська заборгованість. Розрахунок показників оборотності, ще раз підкреслив зниження ефективності використання оборотного капіталу торгівельними.

Для більш детального аналізу стану оборотних активів торгівельних підприємств оцінку деталізовано за підприємством галузі — товариством з обмеженою відповідальністю "Аквагрупмаркет". Компанія "Аквагрупмаркет" стала визнаним лідером у постачаннях матеріалів для будівництва трубопроводів. Основна діяльність ТОВ "Аквагрупмаркет" — це комплексне забезпечення об'єктів будівництва в найкоротші терміни, консультації партнерів фахівцями, технічна підтримка, володіння обстановкою на ділянці на усіх етапах будівництва, що дозволяє миттєво реагувати на додаткові постачання матеріалів. З проведеного дослідження визначено, що частка оборотних активів від загальної вартості майна підприємства станом на кінець 2016 року складає 83% (рис. 1), серед яких найбільшу питому вагу займають низьколіквідні активи — 87,89%; найменшу — високоліквідні активи — 0,47 %.

Частка ж середньоліквідних оборотних активів знизилась з 14,20 % у 2014 році до 11,64 % у 2016 році

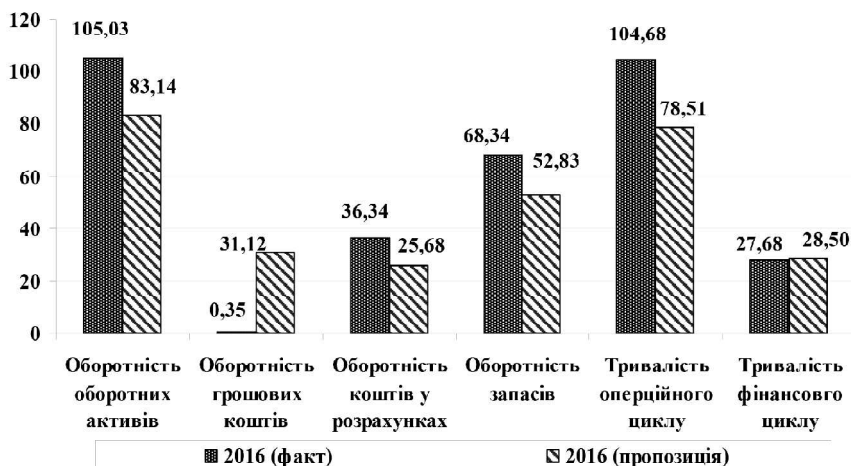


Рис. 4. Показники оборотності оборотних активів ТОВ "Аквагрупмаркет" у 2016 по факту та із внесеними пропозиціями, дні

(рис. 2). Отже, структуру оборотних активів з фінансової точки оцінено позитивно.

Власний капітал приймає активну участь у формуванні оборотних активів. ТОВ "Аквагрупмаркет" має власний оборотний капіталу, розмір якого постійно зростає — від 410 тис. грн у 2014 році до 1362 тис. грн у 2016 році, що дозволило профінансувати 30,9 % оборотного капіталу у 2014 році та 29,36% у 2016 році (табл. 1). Збільшення власного оборотного капіталу для фінансування мобільних активів на ТОВ "Аквагрупмаркет" викликано: прибутковою діяльністю суб'єкту господарювання; наявністю матеріально — технічної бази, що не перевищує розміри власного капіталу; ефективністю використання основних засобів та оборотних активів підприємства.

Недостатність власного капіталу для формування мобільних активів. ТОВ "Аквагрупмаркет" компенсувало за рахунок залучення поточної кредиторської заборгованості. Залучення цих коштів відбувається за рахунок розрахунків з постачальниками за відвантаженою продукцією, надані послуги, строк сплати якої ще не настав. На кінець 2016 року сума цієї заборгованості склала 2934 тис. грн, що забезпечує фінансування 63,25 % оборотних активів (табл. 4). Частка вказаного джерела фінансування оборотних активів відносно 2014 року зросла на 5,17 в. п. Причому вільних грошових коштів, які б забезпечували ці платежі підприємство в достатньому розмірі не має.

Розрахунок показників оборотності оборотних активів засвідчив їх уповільнення як в цілому, так і в розрізі окремих їх видів (табл. 5). Ці зміни свідчать про погіршення ефективності використання оборотних активів підприємством. Це призвело, в свою чергу, до умовного залучення коштів в господарський оборот. Такими коштами для підприємства були позикові кошти, а саме поточна кредиторська заборгованість. Уповільнення оборотності поточних активів на 39,25 днів обумовило умовне додаткове залучення коштів у 2016 році порівняно до 2016 року в розмірі 1419,27 тис. грн (табл. 5).

Причиною погіршення ефективності використання мобільних активів стало значне збільшення оборотних активів, темп приросту яких значно перевищив темп приросту виручки від реалізації продукції.

Для поліпшення ефективності управління оборотного капіталу нами запропоновано: використовувати в якості джерела фінансування потреби підприємства в оборотних активах не лише кредиторську заборгованість але й банківські кредити; змінити політику формування запасів; для товарів, що користуються найбільшим попитом у покупців використовувати систему нормування запасів; підвищення ліквідності та платоспроможності підприємства за рахунок збалансованості короткострокових пасивів та оборотних коштів.

Дослідження показало, що якщо поряд із кредиторською заборгованістю, підприємство використовувало б банківське короткострокове кредитування, це дозволило йому підвищити віддачу власного капіталу, що ми бачимо із позитивного ефекту фінансового важеля.

Для оптимізації розміру поточних запасів за 16 групами товарів використано "Модель економічно обґрунтованого розміру замовлення", яка дала позитивний ефект. Так, якщо ТОВ "Аквагрупмаркет" використовував би у 2016 році систему нормування запасів, то розмір запасів скоротився б на 41,8% у порівнянні до фактичних їх розмірів у 2016 році, що, в свою чергу скоротило б дебіторську заборгованість за виданими авансами на 64,3% та кредиторську заборгованість до розміру 1522 тис. грн.

Наведенні пропозиції призвели до поліпшення показників ліквідності та оборотності оборотних коштів (рис. 3).

Показники ліквідності наблизились до нормативних значень. Показники оборотності змінились у бік збільшення, що призвело до скорочення терміну обороту оборотних активів (рис. 4).

Прискорення оборотності оборотних активів спричинило вивільнення коштів вкладених у оборотні активи у розмірі 791,5 тис. грн.

ВИСНОВКИ

Наведені пропозиції поліпшили політику управління оборотними активами досліджуваного торгівельного підприємства.

Запропонований механізм управління оборотними активами можливо використовувати для більшості торгівельних підприємств.

Література:

1. Баліцька В.В. Вартісні та структурні характеристики оборотного капіталу вітчизняних підприємств / В.В. Баліцька // Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 12. — С. 31—37.
2. Душило А.А. Оптимізація структури оборотного капіталу підприємства / А.А. Душило // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. — 2014. — № 4. — С. 431—435.
3. Кріпак М.О. Формування оптимальної структури оборотних коштів в умовах ринкової економіки / М.О. Кріпак // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. — 2013. — № 1. — С. 383—388.
4. Web-сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

References:

1. Balits'ka, V.V. (2015), "Cost and structural characteristics of working capital of domestic enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 31—37.
2. Dushylo, A.A. (2014), "Optimization of the working capital structure of the enterprise", *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 4, pp. 431—435.
3. Kripak, M.O. (2013), "Formation of the optimal structure of working capital in a market economy", *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 1, pp. 383—388.
4. The official site of State Statistics Committee of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed March 2018).

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018 р.